

Situne Dei

Årsskrift för Sigtunaforskning och historisk arkeologi

2017

Redaktion:

Anders Söderberg
Charlotte Hedenstierna-Jonson
Anna Kjellström
Magnus Källström
Cecilia Ljung
Johan Runer

Utgiven av Sigtuna Museum

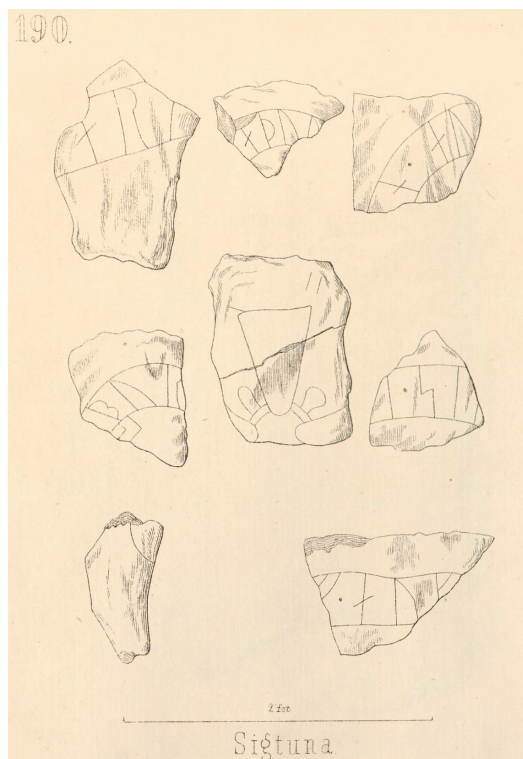
Ett svårlagt runstenspussel från S:t Per

Magnus Källström

Sigtuna är utan jämförelse Sveriges runstensrikaste stad, men samtidigt är det inte lätt att säga exakt hur många runstenar det egentligen rör sig om. Ofta talas det om ett 25-tal, vilket bygger på vad som är publicerat i *Upplands runinskrifter*, där det aktuella häftet utkom 1945 (UR 2:137ff.). En mängd fynd har dock gjorts sedan dess och räknar man efter hamnar det totala antalet på långt över fyrtio. Mer än hälften av dessa utgörs av mindre fragment och en del bär inga runor utan endast rester av ornamentik.

Man kan beklaga att tiden har gått så hårt åt Sigtunas runstenar och förstörelsen började uppenbarligen redan under runstenstiden. Vid en arkeologisk undersökning i kvarteret Urmakaren 1 fann man exempelvis 1990 ett sandstensfragment med runstensornamentik (U Fv1992;167B) inne i hus A211, en ombyggnad av huset som kallats ”Olof Skötkonungs mynthus”, och som stratigrafiskt kan dateras till den senare delen av 1000-talets första hälft.¹ Stenen är endast skishuggen och det är tydligt att det inte är någon färdig runsten. Kanske rör det sig bara om ett litet övningsstycke. Det finns dock även fragment av vad som ser ut som fullbordade runstenar och som tidigt har fått en mer praktisk användning. Vid undersökningarna i kvarteret Trädgårdsmästaren åren 1988–90 påträffades ett runristat sandstensfragment (U Fv1990;42) liggande som syllsten till en hantverksbod från perioden ca 1100–25 (Wikström et al. 2011:91f.). Ett annat exempel kommer från kvarteret Kyrkolunden 8, där ett runstensfragment (U NOR1996;18F) hade använts som skoning till stolphål i resterna av en husgrund tillhörande ett kammakeri från 1100–1200-tal.² Det allra vanligaste är dock att runstenar i mer eller mindre ramponerat skick har använts som byggnadsmaterial i stadens medeltida stenbyggnader. Sådana har påträffats i såväl klostrets murar som i ruinerna av kyrkorna S:t Olof, S:t Lars och S:t Per.

Vi ska i det följande ägna oss åt en samling av runstensfragment från den sistnämnda ruinen. De har i *Upplands runinskrifter* fått beteckningen U 397 och förvaras i dag i Sigtuna museum. Vägen dit har dock varit mycket lång.

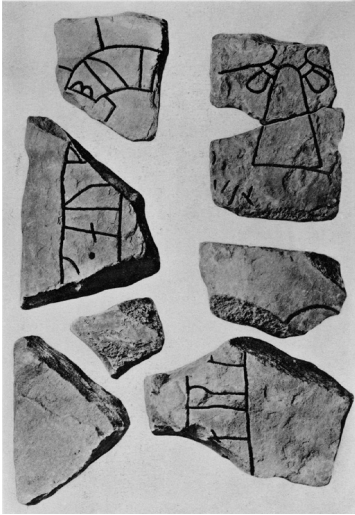
Figur 1. Richard Dybecks teckning av runstensfragmenten (U 397) i S:t Pers ruin. Efter Sveriges runurkunder 2.

Från S:t Per till Til

Den första uppgiften om fragmenten från S:t Pers ruin härrör från fornforskaren Richard Dybeck, som besökte Sigtuna flera gånger under sina antikvariska resor. I den reseberättelse som han lämnade in till Vitterhetsakademien 1858 skriver han exempelvis (s. 2):

Tidigt på våren besökte jag Sigtuna, samt uppdagade der både runstenar och andra fornlemningar. De präktiga ruinerna af St. Pers och St. Olofs kyrkor, skulle, derest de vårdades, ännu trotsa århundraden. Beklagligen lära båda vara tillspillogifna åt stembrytare.

Fragmenten av U 397 var då ännu okända och förekommer först i det fjärde häftet av den andra delen av hans verk *Sveriges runurkunder* (1860–76). Det aktuella häftet utkom 1869 och han betecknar dem då som »Nyfunne». Enligt Dybeck (1860–76 2: 21) skulle fragmenten ha påträffats ”vid rödjning af golfvet i S:t Pers kyrkruin”.³ En upprensning av ruinen genomfördes 1865 på Vitterhetsakademiens bekostnad under ledning av kapten E. A. Björkman. Vid dessa arbeten återfanns runstenen U 394 och man fann också en tidigare okänd gravhäll med runor (U 398). Däremot finns inga uppgifter om några runstensfragment i hans rapport. Tydligt hade dock inte alla rasmassor inne i kyrkan då avlägsnats och det är därför troligare att fragmenten framkom först vid några senare arbeten i ruinen. Dybecks teckning (*fig. 1*) visar nio fragment, varav sex bar runor. Enligt Dybeck hade endast de två fragmenten med delar av ett kors passning, men han gissade att de nio fragmenten tillsammans hade utgjort ”knapt [...] en tredjedel af hela runstenen”

Figur 2 till vänster. Runstenen U 397 enligt planschen i *Upplands runinskrifter* (UR 2 pl. 56).

Figur 3 nedan. P. J. Lindals uppteckning av runorna på U 397 från 1875. Efter original i ATA.

Figur 4 på motstående sida. De två sammanhörande fragmenten A + C med runföljden ...arf × auk....
Foto: författaren 2017.

Hösten 1875 företog P. J. Lindal från Uppsala en forskningsresa i Sigtunatrakten för att bland annat undersöka runstenar. Enligt Lindals redogörelse fanns då ”11 (inte 9) runstensbitar i S. Pers ödemur”. Sju av dessa var runristade, medan fyra endast bar ”slingor”. Det hade alltså tillkommit två fragment sedan Dybecks besök. År 1888 flyttades stenfragmenten till Historiska museet i Stockholm, där de fick inv. nr 8272:3. Antalet fragment var då kraftigt decimerat och endast sex av de ristade stenarna återstod (fig. 2). Däremot hade det tillkommit två sandstensfragment utan ristning.

Fragmenten förvarades i Historiska museets magasin fram till 1974, då det blev aktuellt att återföra dem till Sigtuna tillsammans med de flesta av de Sigtunarunstenar som genom åren hade tagits till museet i Stockholm. I samband med detta sammanfogades de två fragment som bär delar av ett kors. Samtidigt upptäckte man att det också fanns passning mellan två av de runristade fragmenten och även dessa sattes samman (fig. 4).

(L. 12 b.) D. II, 190. Sigtuna, (Märke 9) run- 11
stensbitar i S. Pers ödemur.
Å tre med inskrift försedde bitar
kan lasas:
+ Þ N R B N R X + Þ N
Å fyra andra bitar kan lasas:
· N I · + R V · + N X · 4 I   + N
De återstående 4 bitarne hafva ingen
inskrift, endast slingor.
(L. 12 c.) D. II, 194. Sigtuna, i S. Olafs öde

Tidigare läsningar

Fragmenten från S:t Pers ruin har i *Upplands runinskrifter* beskrivits av Elias Wessén och inskriften återges där på följande sätt (UR 2:176):⁴

A: **f** · **auk** B: **bur** C: **ark** *G: **apu-** *H: **- · si-** *I: **n · au**

Tidigare i artikeln (s. 175) omtalas också ett försvunnet fragment med runorna **ui**, som av någon anledning inte har kommit med i denna sammanställning. Trots att inget av fragmenten har burit mer tre–fyra runor är det tydligt att det handlar om resterna av en traditionell runstenstext, men Wessén nämner inget om tolkningen eller om den inbördes ordningen mellan fragmenten.

I *Upplands fornminnesförenings tidskrift* (UFT 1:5: 57) finns däremot ett tidigt försök att bringa ordning i inskriften och den presenteras där i följande form:

”... Ap_ pURBURN . AU[K] .... UIARF . AUK . SI ... ES
.... efter Torbjörn och .... Viarf och ....”

Wessén (i UR 2: 176) kallar detta ”ett misslyckat och säkert på fri hand gjort försök att få sammanhang i inskriften” och hävdar att ”[p]å detta sätt kunna fragmenten ej passas samman”. Säkerligen är det främst förslaget att uppfatta **apurburn** som en återgivning av frasen ”efter Torbjörn”, som har stuckit honom i ögonen. Det är nämligen helt osannolikt att runan **p** skulle ha använts för både /t/ och /p/ på detta sätt i en vikingatida runinskrift. Beträffande en del andra detaljer är det dock frågan om han inte har varit för snabb i sin dom. Dessutom kan man lägga märke till att det i UFT också förekommer en runföljd **es**, som verkar ha kommit bort i återgivningen i *Upplands runinskrifter*.

Det hela blir något klarare när man konsulterar källan till framställningen i UFT, nämligen P. J. Lindals reseberättelse från 1875. Han skriver där om inskriften på fragmenten från S:t Per (*fig. 3*):

”Å tre med inskrift försedde bitar kan läsas:

†ÞÐŔBŔŔ† · †Ð

Å fyra andra bitar kan läsas:

· ÐĪ.†ŔŔ · †ŔŔ · 4Ī †Ŕ

De återstående 4 bitarne hafva ingen inskrift, endast slingor.”

Här verkar det inte direkt som om fragmenten skulle vara sammanförda på fri hand och på en punkt har rekonstruktionen senare visat sig vara helt riktig. Den passning som upptäcktes när man gick igenom fragmenten 1974 gällde just fragmenten C och A, som tillsammans bär runföljden **...arf · auk...** precis som Lindal har. Dessa tolkades då som slutet av mansnamnet *Diarfr* (eller ett sammansatt namn på *-diarfr*) i ackusativ, följt av konjunktionen *ok* ’och’. Detta tyder på att Lindal faktiskt har försökt passa ihop fragmenten i verkligheten och inte bara på papperet.

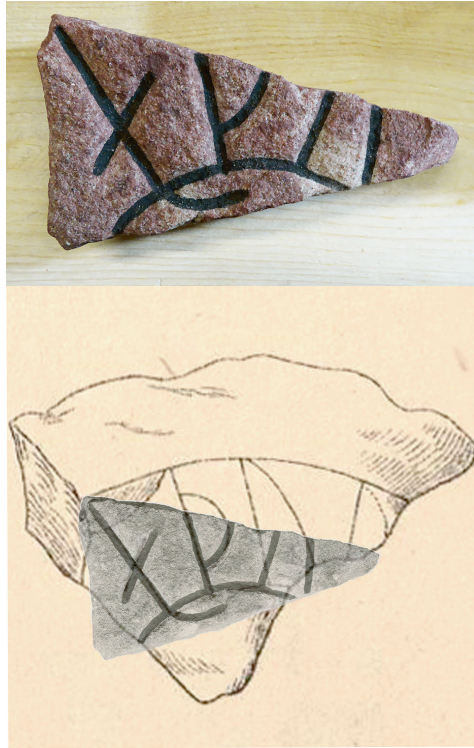
Ett särskilt kapitel utgör fragment G, där Lindal hade läst runorna **apur** och placerat det först i inskriften. Fragmentet var försvunnet när de övriga fragmenten fördes till Historiska museet, men 1971 hittades i Sigtuna ett litet sandstensfragment (*fig. 5*), som uppvisade slående likheter med det aktuella fragmentet på Dybecks avbildning (Svärdström & Gustavson 1974:212). Det identifierades därför med detta fragment, som antogs ha blivit ytterligare sönderslaget. Det märkliga är dock fyndplatsen. Fragmentet påträffades nämligen inte i S:t Pers ruin, utan i Mariakyrkan och dessutom ”relativt djupt” ned i fyllnadsmaterialet *under* korgolvet. Det kan tyckas märkligt att ett runstensfragment som 1875 låg i S:t Pers ruin nästan hundra år senare skulle dyka upp ur golvet i en kyrka i andra änden av staden. Jordmassorna under korgolvet i Mariakyrkan ska dock ha varit mycket omrörda och innehöll bl.a. spår efter Emil Ekhooffs undersökningar och restaurering av kyrkan 1904–05 (Gustavson 1974). Kanske har fragmentet vid något tillfälle flyttats till Mariakyrkan för förvaring och sedan av misstag följt med när undersökningsschakten återfylldes.

Fragmentet skiljer sig mycket från de övriga. Det är betydligt tunnare (4 cm tjockt i stället för 10–12 cm) och sandstensmaterialet är också av en annan typ. Det kan därför inte ha tillhört samma sten och har i Samnordisk runtextdatabas upptagits under ett eget signum (U 397B). Det som förvånar när man ser fragmenten tillsammans att hur både Dybeck och Lindal kunde uppfatta detta fragment som tillhörande samma runsten som de övriga. Det återfunna fragmentet är visserligen vid första påseende slående likt det av Dybeck avbildade, men försöker man passa ihop det med teckningen så stöter man genast på problem. De första två runorna **ap** sammanfaller ganska väl, men den tredje runan **u** har en helt annan vinkel hos Dybeck (*se fig. 6*). Märkligt nog har Dybeck också markerat en skada upptill på den första runan **a**, medan motsvarande parti på det bevarade fragmentet är helt oskadat. Till detta kommer att fragmentet från Mariakyrkan är betydligt bredare nedtill än det fragment som Dybeck har avbildat.

Slutsatsen måste därför bli att det sannolikt rör sig om två olika runstensfragment som av en tillfällighet har kommit att likna varandra. Det fragment som har fått signum U 397B i Samnordisk runtextdatabas bör alltså inte längre upptas under S:t Pers ruin, utan under Mariakyrkan och signumet bör i framtiden ändras till U Fv1974;212 för att undvika förväxlingar med fragmenten från S:t Per (där det ju redan finns ett fragment B).

Figur 5 till höger. Runstensfragmentet som hittades 1971 i Mariakyrkan i Sigtuna och som identifierades med ett av fragmenten från S:t Per, men som måste ha tillhört en annan runsten. Foto: författaren 2017.

Figur 6 nedan till höger. Det nyfunna fragmentet från Mariakyrkan placerat ovanpå Dybecks teckning av fragment U 397G. Montage av författaren baserat på foto av Gabriel Hildebrand 1974 (ATA) samt teckning av Richard Dybeck.

Samtidigt måste det påpekas att det är mycket osannolikt att runföljden **apur** hos Dybeck och Lindal skulle ha utgjort förleden i ett personnamn, utan det handlar rimligtvis om resterna av *faður* dvs. ackusativformen av substantivet *faðir* 'fader'.

Det kan också noteras att Dybeck har avbildat sex fragment med runor, medan Lindal uppger att sju av fragmenten var runristade. Detta tyder på att de nytillkomna runföljderna **• ui** och **es** har funnits på ett och samma fragment, men att de har tillhört olika delar av inskriften. Det andra nytillkomna fragmentet hos Lindal bör i så fall ha varit ett av de fyra fragment som endast hade "slingor".

Den senaste återgivningen av inskriften på U 397 finns i Samnordisk runtextdatabas (version 2015-05-19). Där har man tagit hänsyn till den passning mellan fragment A och C som upptäcktes 1974 och inskriften har fått följande lydelse:

... **...arf • au(k) ...bur...** [...- • si-... ..n • au]...
 ... *Djarf(?)*/*-djarf(?)* ok ... ..

Någon djupare tanke bakom denna ordning mellan fragmenten finns nog inte, utan den följer i stort sett återgivningen i *Upplands runinskrifter*.

Hur har fragmenten då hängt samman?

Att bringa ordning bland dessa fragment framstår som en rätt hopplös uppgift och kan väl närmast liknas vid att lägga ett pussel, där de allra flesta bitar saknas. Det hela kompliceras dessutom av att ungefär hälften av de fragment som vi känner till numera är försvunna och endast kända genom äldre avbildningar. Genom att analysera fragmentens form tillsammans med vissa ornamentala detaljer och samtidigt ta hänsyn till textinnehållet, är det dock möjligt att få en ganska god uppfattning av den sannolika ordningen mellan fragmenten.

I tabell 1 har jag gjort en sammanställning av vad vi vet om de 11 ristade fragmenten. Jag har där bibehållit bokstavsbezeichnungarna i *Upplands runinskrifter* och

Beteckning	Status	Storlek:	Inskrift:	Källa för försvunna fragment:
A + C:	Bevarat	52 × 40 cm	...arf · auḷ...	
B:	Bevarat	24 × 26 cm	...bur...	
D + E:	Bevarat	26 × 36 cm	...-jn + delar av ett kors	
F:	Bevarat	31 × 17 cm	Endast ornamentik	
G:	Försvunnet	[25 × 19 cm]	[...apur...]	Dybeck, Lindal
H:	Försvunnet	[23 × 23 cm]	[...- · si-...]	Dybeck, Lindal
I:	Försvunnet	[25 × 23 cm]	[...n · au...]	Dybeck, Lindal
[J:]	Försvunnet	–	[... · ui...es...]	Lindal
[K:]	Försvunnet	–	Endast ornamentik?	Lindal

Tabell 1. Översikt av fragmenten av runstenen U 397 från S:t Pers ruin.

fortsatt denna numrering för de två fragment som bara finns hos Lindal. Att de bevarade fragmenten har tillhört en och samma runsten råder det ingen tvekan om. Stenmaterialet, ristningstekniken och tjockleken är densamma. Beträffande de övriga får vi utgå från att Dybeck och Lindal har gjort en korrekt bedömning. Däremot är det inte säkert att de två oristade sandstensfragment som förvaras under samma inventarienummer utgör delar av denna sten. I åtminstone det större fragmentet verkar sandstensmaterialet ha en annan karaktär.

Det lämpligaste är att börja med fragment B, som bär en böjd runslinga med runorna **bur**. Intill denna runslinga finns några raka linjer bör ha tillhört en bandknut med vidhängande palmett. I samband med ett besök på Sigtuna museum den 18 maj 2017 upptäckte jag att den bågböjda linje som finns på det enbart ornerade fragment F är en del av denna palmett och att de två fragmenten har direkt passning. Tillsammans mäter de 42 × 24 cm och har uppenbarligen utgjort den nedre delen av stenen (*fig. 7*). Runorna **bur** måste alltså ha tillhört inskriftens början. Rimligtvis har de ingått i ett personnamn och runföljden kan utan problem ha förenas med namnleder som exempelvis *borg* f. 'borg' och *biorn* m. 'björn'. Lindal har efter detta placerat det nu försvunna fragmentet I med runorna [**n · au**]. Om detta är riktigt har inledningen på texten lytt: ...**bur**[**n · au**]..., vilket bör ha svarat mot ett ...-*biorn* o[k]... »...-björn och ...». Man kan givetvis också räkna med det osammansatta *Biorn*, men eftersom runorna **bur** står strax nedanför bandknuten är det kanske rimligare att tänka sig att namnet har haft en kort förled. Vad som möjligen kan tala emot Lindals förslag är att en av sidorna på fragment I enligt Dybecks avbildning har varit mycket rak, vilket kan tyda på att det rör sig om en kant på stenen. Om det senare är riktigt måste detta fragment i stället ha haft en annan position på stenen.

På fragment A + C finns en rak runslinga, som följer en av allt att döma ursprunglig kant på stenen. Inskriften **arf · auḷ** består bl.a. rester av ett personnamn, som har innehållit namnleden *diarfr*. Eftersom detta ser ut att stå i akkusativ (och svarar mot en objektsform) borde det återge namnet på den som stenen har tillägnats och följaktligen tillhöra en senare del av inskriften. Om namnet varit det enkla *Diarfr*

Figur 7. Fragmenten B och F som har utgjort den nedre delen av stenen.
Foto: författaren 2017.

eller ett sammansatt namn på *-diarfr* går inte att avgöra, men det kan vara värt att notera att Lindal har placerat det nu försvunna fragmentet med runorna **• ui** framför **arf** och med en punkt markerat utrymmet för en försvunnen runa mellan dessa runföljder. Det måste i så fall ha rört sig om mansnamnet *Vidiarfr*.

Enligt Lindal har därefter följt det likaledes försvunna fragment H med runorna **[- • si-]**. Detta kräver att den första oidentifierade runan har utgjort den nedre delen av den avslutande **k**-runan på fragment C. Så som fragment H är avbildat hos Dybeck verkar detta omöjligt, eftersom endast en liten bit av toppen av huvudstaven ser ut att saknas. Samtidigt visar en jämförelse mellan Dybecks teckning och de fragment som ännu är bevarade att teckningen inte alltid är helt exakt när det gäller detaljer. Det är därför möjligt att Lindal har rätt och runorna **[si-]** på fragment H kan i så fall ha utgjort början av ett namn, kanske med den vanliga namnleden *Sig-*.

Någonstans därefter skulle det av innehållsmässiga skäl vara lämpligt att passa in det försvunna fragment G med runorna **apur**. Enligt Dybeck har de stått i en böjd slinga som har smalnat av mot den ena änden. Denna har formmässigt sin närmaste motsvarighet på fragment B och kanske har den bit av runslingan som finns på fragment G också anslutit till bandknuten, fast nedtill till höger på stenen. Om det har funnits en sådan passning mellan fragmenten kan det förklara hur Lindal kunnat läsa en runföljd **apurburn • au** över tre fragment (se ovan s. 29). Han har i så fall inte insett att runorna tillhörde olika delar av inskriften, utan har läst dem i en följd och i felaktig ordning.

De två sammanfogade fragmenten med delar av ett kors (fragment D + E) måste ha tillhört den övre delen av stenen, eftersom det är den vanliga platsen för ett kors på runstenarna. Däremot går det inte att avgöra hur fragmenten ska vändas. På ett av dessa fragment finns också spår av runor intill den ena brottkanten, vilket framgår redan av planschen i UR (2, pl. 56), men som av någon anledning inte nämns i texten. Av allt att döma rör det sig om runor som har varit fritt placerade på stenens mittyta. Sammanlagt finns rester av fyra runor. Den första kan möjligen ha varit en bistav i en **r**-runa, medan de två sista är **jn**. Dessa runor bör ha utgjort inskriftens slut.

Vad som återstår är endast runorna **es**, som verkar ha funnits på samma försvunna fragment som runorna **• ui** (Fragment J). Detta tyder på att de antingen har stått i en senare del av runslingan – exempelvis i rundjurets svans – eller att de liksom runorna på det korsristade fragmentet har varit placerade fritt på stenytan. Med endast två kända runor är det knappast lönt att spekulera över vilket ord de kan ha tillhört, utan det viktigaste är att vi med ganska stor sannolikhet kan placera in dem på rätt plats i inskriften.

Sammanfattar man iakttagelserna ovan är det alltså troligast att texten på U 397 ska arrangeras på följande sätt:⁵

...bur[n • au... • ui]...arf • auk [• si...apur...es]...--jn

...-biørn(?) o[k] ... Vī[di]arf ok Si[g-](?)... [f]aður ...

”...-björn(?) och ... (efter) Vidjärv(?) och Sig-(?)... fader ...”

Texten innehåller visserligen många frågetecken beträffande såväl tolkningen som i viss mån också placeringen av de nu försvunna fragmenten, men med den kunskap vi har i dag verkar detta vara den rimligaste ordningen mellan textstumparna.

Den stora vinsten med pusslandet är att vi med rätt stor sannolikhet kan urskilja åtminstone två namn. Det första har antingen varit *Biørn* eller ett sammansatt namn med efterleden *-biørn*. Stavningen **burn** för denna namnled är ovanlig i Uppland, men uppträder på ett fåtal runstenar i olika delar av landskapet ([**uijburn**] U 776, **burn** U 809, **ikulburn** U 963, **iyburn** U 1160). Här måste även nämnas inskriften på en myntimitation av koppar, som påträffades 1995 vid en arkeologisk undersökning i kv. Sankta Gertrud 3 och som bär runföljden **burn**, vilket rimligtvis svarar mot namnet *Biørn* (U NOR1996;17A). Eftersom det har gått ett brott mellan **r** och **n** i det antagna namnet på stenen från S:t Per kanske man inte helt ska utesluta möjligheten att det i stället har stått **bur(i)n**. I så fall har namnet i stället innehållit adjektivet *burinn* ’född’, som i den runsvenska personnamnsskatten endast verkar förekomma i det sällsynta namnet *Halfburinn* (se NRL:103).

Runföljden [**• ui**]...arf kan som nämnts återge namnet *Vidiarfr*, vilket tidigare är känt från fyra uppländska runstenar (U 511, U 597, U 775, U 978). Om det som Lindal har angett bara har funnits plats för en runa mellan de två fragmenten bör namnet ha lytt **ui(t)arf** (och inte **ui(ti)arf**), vilket också har goda motsvarigheter bland de tidigare kända beläggen för detta namn (jfr nom. **u[i]tarfr** U 775, ack. **uitarf** U 978).

Vad vet vi om runmästaren?

Det går alltså ganska bra att placera de olika fragmenten i en sannolik ordning, men det är knappast möjligt att rekonstruera utseendet på hela stenen. En del detaljer går dock att iakta. Korset tillhör exempelvis en mer ovanlig variant med knoppformiga korsflikar. Detta kors är populärt hos runristare som Visäte och Balle, men det förekommer även på annat håll, bl.a. på ett antal runstenar på Selaön i Södermanland. Runslingan på U 397 har varit sammanhållen nedtill av en bandknut med palmett. En viktig iakttagelse är också att delar av inskriften har stått fritt på stenens mittyta. Däremot vet vi inte alls hur rundjurets huvud har sett ut.

Figur 8 ovan till vänster. Den berömda Mervallastenen (Sö 198) i Ytterselö socken på Selaön, Södermanland, som omtalar en färd till Semgallen på andra sidan Östersjön. Stenen har samma typ av r-runor som förekommer på U 397. Notera även korset och de fristående runorna på mittytan. Foto: Thorgunn Snædall/Runverket bildsamling.

Figur 9 ovan till höger. Runstenen U 792 vid Ullunda i Tillinge socken, Uppland. Stenen är utförd av samme runristare som U 397. Foto: ATA.

Runformerna svarar mot de s.k. långkvistrunorna och skiljetecknen utgörs av en enkel punkt. En runa har dock en mycket speciell form, nämligen **r**-runan, där den nedre delen av bistaven är i stort sett parallell med huvudstaven och där den övre delen har rundad form. Samma form av **r** förekommer på en grupp runstenar på Selaön i Södermanland (Sö 194, Sö 198, Sö 200 och Sö 207) samt även på ett par uppländska runstenar (U 636, U 792). Fyra av dessa stenar bär samma typ av kors och de delar även flera ortografiska egenheter, vilket tyder på att de är utförda av samme ristare (se Philippa 1977:31, 44).⁶ Som redan Per Stille (1999:207, not 22) har påpekat bör även U 397 från S:t Per räknas till denna grupp. Kombinationen av den ovanliga **r**-runan och den karakteristiska korsformen torde här vara tillräcklig för en attribution. Dessutom kan man lägga märke till att två av stenarna (Sö 198 och U 792) även har fristående runor placerade på stenens mittyta precis som på Sigtunastenen (se fig. 8 och 9).

En del tidigare forskare (som t.ex. Brate 1925:56, 125) har velat knyta de nämnda ristningarna till den kände runristaren Balle, men detta är av allt att döma inte riktigt, utan vi måste nog räkna med en annan upphovsman (jfr Wessén i SöR: XXXI f.). Vad denne ristare har burit för namn är dock ännu okänt, eftersom ingen av stenarna är signerad. Stille har gett honom anonymnamnet "Mervallaristaren" efter Sö 198, den berömda Mervallastenen i Ytterselö socken (fig. 8). Dennes stenar uppträder på ömse sidor om Mälaren, men är ändå ganska väl samlade inom ett 3–4 mil stort område med en viss koncentration på Selaön i Södermanland (fig. 10).

En märklig omständighet är att fyra av de ovan nämnda runstenarna är utlandsfaranstenar och att tre av dem delvis är versifierade. Mervallastenen, som är rest av Sigrid efter hennes man Sven, avslutas exempelvis med den bekanta strofen:

*Hann oft siglt   til Sæimgala,
 dýrum knærri,   um Dōmisnæs.
 ”Han hade ofta seglat   till Semgallen,
 med dyrbart skepp,   kring Domesnäs.”*

Sven har alltså varit en handelsman, som flera gånger korsat Östersjön och sökt sig till dagens Lettland med ett fullastat skepp. En annan lyckosam utlandsfarare finner man på U 792, som står rest vid det gamla vadet vid Ullunda i Tillinge socken (fig. 9) och där avslutningen lyder:

*För hǣfila,   fǣar aflaði
 ūt ī Grikkium   arfa sīnum.
 ”Han for manligen,   förvärvade gods
 ute i Grekland   åt sin arvinge.”*

Här skulle det också kunna handla om en handelsfärd, men eftersom många av de män som for till vad som då kallades ”Grekland” tog värvning i den bysantinske kejsarens livvakt, är det sannolikare att det avser krigiska aktiviteter. Samma sak gäller nog den man som har tillägnats runstenen Sö 207 vid Överselsö kyrka och där eftermälet har koncentrerats till ett enkelt verspar:

*För hǣfila   hann til Ænglands
 ”Han for manligen   till England.”*

Slutligen bör nämnas U 636 Låddersta, Kalmar socken, där avslutningen består av ren prosa, men där också ett främmande land nämns, i detta fall Ryssland: *Hann för austr ī Gardā* ”Han for österut till Gårdarrike”.

Det geografiska område, som omnämns på de ovan nämnda stenarna är vidsträckt: från England i väster till Bysans i öster. Detta tyder på att runristaren bakom U 397 har rört sig i mycket speciella miljöer och det är kanske inte så konstigt att också finna honom representerad på en plats som Sigtuna, där människor från olika delar av den då kända världen har mötts.

Fragmenten från S:t Per och runstenstraditionen i Sigtuna

U 397 består liksom många av Sigtunas runstenar av röd sandsten. Av samma material är även runstenen vid Överselö kyrka (Sö 207), medan den aktuella runristaren annars verkar ha arbetat i den lokala graniten. De runstenar av röd sandsten som påträffas i anslutning till medeltida kyrkor i Mälardalen tillhör ofta ett sent skede av runstenstraditionen – slutet av 1000-talet eller början av 1100-talet – och mycket tyder på att de har ingått i olika typer av gravmonument som har funnits på de tidigaste kyrkogårdarna (se senast t.ex. Källström & Wändesjö 2016:40ff., Ljung 2016: 148ff. med hänvisningar). Om U 397 och Sö 207 ska räknas till denna typ av stenar måste de ha tillhört de allra tidigaste. Den anonyme ristaren bakom dessa stenar använder nämligen alltid ett rundjurshuvud avbildat i fågelperspektiv, vilket enligt Anne-Sofie Gräslunds välbekanta typologi för den senvikingatida runstensornameningen daterar dem till ca 1010–1050 (se t.ex. Gräslund 2006:126f.).

Figur 10. Spridningen av "Mervallaristarens" runstenar. Karta: Laila Kitzler Åhfeldt.

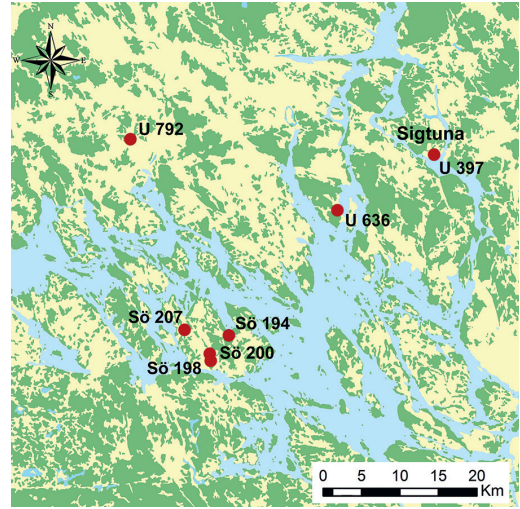
Även om vi inte vet hur rundjurets huvud har sett ut på U 397 är det inget som talar för att denna sten skulle vara senare än övriga ristningar av denne runristare. U 397 bör alltså räknas till den ganska begränsade grupp av runstenar i Sigtuna som har tillkommit under 1000-talets första hälft. Till dessa kan framför allt räknas ristningar av runristaren Torbjörn, bl.a. de båda friserigillestenarna U 379 och U 391, medan övriga kandidater utgörs av fragmentet U 381 från kyrkogården, det tyvärr svårt skadade runblocket U 392 vid Klockbacken samt U 394 från S:t Pers ruin.

Den sistnämnda har av många forskare – inklusive den som skriver detta – knutits till runristaren Torbjörn (se Källström 1999:75ff.), men frågan är om det inte vore bättre att uppfatta den som ett verk av en föregångare till denne ristare. Det skulle i så fall kunna förklara en del av de sällsynta drag som finns i denna ristning och som saknar motsvarigheter på Torbjörns övriga stenar (t.ex. den ålderdomliga skrivningen **rispi** för yngre *raisti* och formen **pansi** för det demonstrativa pronomenet *sārsi* i sg. ack. m.). Alla andra runstenar i Sigtuna inklusive huvudmassan av de stenar som är huggna i sandsten, bör däremot ha tillkommit efter 1000-talets mitt.

Den tidigaste runstenskonsten i Sigtuna skiljer sig från runstenstraditionen i omlandet på ett märkligt sätt. Den stora gruppen av ornamenterade runstenar, som restes i början av 1000-talet lyser med sin frånvaro, trots att de finns väl representerade i inte alltför avlägsna områden som Skånela och Skepptuna. Inte heller finns bland Sigtunas runstenar några exempel på verk av den inflytelserike runristaren Åsmund Kåresson, som även han har verkat i omgivningarna. I stället är det först efter ca 1050, som vi finner spår av de mer produktiva runristarnas verksamhet inne i själva staden. Även om stenarna är osignerade är inte särskilt svårt att känna igen mästare som Visäte (U 393), Fot (U 390, U Fv1958; 250) och Torgöt Fotsarve (U 380, U 389). Bland de sena sandstensrunstenarna finns en sten signerad av en runristare Sven (U 395), medan ett par andra troligen ska knytas till den tidigare rätt förbisedde Önjut (se Källström 2015:34ff.). Däremot finns inga säkra spår av den produktive Öpir, som ofta arbetade i sandsten och som räknas som den siste store runristaren i Uppland. Det bör dock nämnas att det kors som förekommer på gravhällen U 396 från S:t Pers ruin har goda motsvarigheter på en del av Öpirs stenar (t.ex. U 287 Vik, Hammarby sn), vilket tyder på att det ändå kan ha funnits en förbindelse med honom.

Slutord

Trots att så lite återstår av U 397 från S:t Pers ruin rymmer de kvarvarande fragmenten en hel del information. Vi vet nu att stenen har rest av minst två personer, varav den ena har burit ett namn på *-björn*. Mycket tyder också på inskriften har skapats till

minne av en man vid namn Vidjärv, förutsatt att P. J. Lindals uppgifter är korrekta. Dessutom kan vi genom jämförelse med andra runstenar av samme runristare med stor sannolikhet datera denna runsten till 1000-talets andra fjärdedel, vilket gör den till en av Sigtunas äldre runstenar.

Det är alltså förvånansvärt mycket som går att utvinna ur några spridda fragment och ett par äldre avbildningar om man tar dem på allvar och ägnar dem en eftertanke.

Noter

- 1) Enligt uppgifter från arkeolog Anders Söderberg, Sigtuna museum, i e-postmeddelande till mig den 10 oktober 2017.
- 2) Källa som ovan, i e-postmeddelande till mig den 14 mars 2016.
- 3) Dybeck uppger att fragment då låg ”i kyrkan”. Detta bör betyda att de förvarades inne i ruinen, knappast att de hade flyttats till Mariakyrkan.
- 4) Asteriskerna framför beteckningarna på fragmenten anger försvunna fragment.
- 5) Fragmenten antas alltså ha haft denna ordning: B+F – I – J – A+C – H – G – J – D+E.
- 6) Ett par besläktade stenar är även U 776 och U 785. Observera att den förstnämnda bär det ovan nämnda namnbelägget [**uiþburn**].

Referenser

- ATA= Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Björkman, E. A. 1866. Rapport till Kungl. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien [angående arbeten i S:t Pers ruin] (ATA).
- Brate, Erik. 1925. *Svenska runristare*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar 33:5–6. Stockholm.
- Digitalt supplement till Upplands runinskrifter*. Utarbetat av M. Källström.
<<http://www.raa.se/kulturarvet/arkeologi-fornlamningar-och-fynd/runstenar/digitala-sveriges-runinskrifter/supplement-till-upplands-runinskrifter/>>
- Dybeck, R. 1858. Reseberättelse 1858 (handskrift i ATA).
- Dybeck, R. 1860–76. *Sveriges runurkunder*. 1–2. Stockholm.
- Gräslund, A-S. 2006. Dating the Swedish Viking-Age rune stones on stylistic grounds. *Runes and their Secrets Studies in runology*. M. Stoklund et al. (red). Copenhagen.
- Gustavson, H. 1974. Rapport till Riksantikvarieämbetet 15/3 1974 (ATA dnr 1851/74).
- Gustavson, H. 1996 (publ. 1997). Verksamheten vid Runverket, Stockholm. *Nytt om runer* 11.
- Källström, M. 1999. *Torbjörn skald och Torbjörn – studier kring två mellansvenska runristare*. MINS 48. Stockholm.
- Källström, M. 2015. ”... som förde henne till Sigtuna”. Bland lakuner och textfragment på runstenen U 395 från S:t Pers ruin. *Situne Dei*.
- Källström, M. & Wändesjö, J. 2016. ”Fader, i dina händer lämnar jag min ande.” Död och begraven centralt i Spånga. *Runstenarnas tid, Arkeologi i Stockholms län*. Seminarierapport nr 8. Stockholm.
- Ljung, C. 2016. *Under runristad häll. Tidigkristna gravmonument i 1000-talets Sverige*. Stockholm Studies in Archaeology 67:1. Stockholm.
- Lindal, P. J. 1875. Forskningsrapport i Sigtuna-ängden hösten 1875 (handskrift i ATA).
- NRL = Peterson, L. 2007. *Nordiskt runnamnslexikon*. 5 rev. utg. Uppsala.
- Philippa, M. 1977. Die Inschriften des schwedischen Runenmeisters Balli. *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik*. 12.
- Samnordisk runtextdatabas*. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
<<http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>>
- Stille, P. 1999. *Runstenar och runristare i det vikingatida Fjädrundaland. En studie i attribuering*. Runrön 13. Uppsala.

- Svärdström, E. & Gustavson, H. 1974. Runfynd 1973. *Fornvännen* 69.
 Sö + nr = Nummer i SöR.
 SöR = *Södermanlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Erik Brate och Elias Wessén. 1924–36. Sveriges runinskrifter 3. Stockholm.
 U + nr = nummer i UR.
 UFT = *Upplands fornminnesförenings tidskrift*.
 U Fv1958;250 = Runsten från S:t Lars ruin, publicerad i Jansson, S. B. F. 1958. Runstensfynd i kyrkmurar. *Fornvännen* 53.
 U Fv1990;42 = Runstensfragment från Kv. Trädgårdsmästaren 9–10, publicerat av M. Åhlén i Gustavson, H. et al. 1990. Runfynd 1988. *Fornvännen* 85. Se även *Digitalt supplement till Upplands runinskrifter*.
 U Fv1992;167B = Ornerat fragment från Kv. Urmakaren 1, publicerat av M. Åhlén i Gustavson, H. et al. 1992. Runfynd 1989 och 1990. *Fornvännen* 87. Se även *Digitalt supplement till Upplands runinskrifter*.
 U NOR1996;17A = Myntliknande föremål med runor från Kv. Gertrud 3, publicerat i Gustavson 1996, s. 17.
 U NOR1996;18F = Runstensfragment från kv. Kyrkolunden 8, publicerat i Gustavson 1996, s. 18. Se även *Digitalt supplement till Upplands runinskrifter*.
 UR = *Upplands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson. 1–4. 1940–58. Sveriges runinskrifter 6–9. Stockholm.
 Wikström, Anders et al. 2011. *Fem stadsgårdar – arkeologisk undersökning i kv. Trädgårdsmästaren 9 & 10 i Sigtuna 1988–90*. Meddelanden och Rapporter från Sigtuna Museum 52. Sigtuna.

Summary

The rune stone U 397 was discovered in the ruins of St Peter's Church (S:t Per) in Sigtuna in the late nineteenth century. In total 11 different fragments are registered, but only six of them are preserved and now stored in Sigtuna Museum. Four of these fragments have previously been paired together, but as shown in this article it is also possible to piece together the remaining two (see fig. 7). The remaining five fragments are known only through earlier accounts by Richard Dybeck 1869 (fig. 1) and P. J. Lindal 1875 (fig. 3), respectively.

No full reading or interpretation of the inscription has been suggested in modern publications, but by analyzing the ornamentation and the runes on the different fragments it is possible at least to get a grip on the original text. The account by P. J. Lindal, which is mistrusted and rejected in *Upplands runinskrifter*, appears to be of vital importance for this reconstruction. According to the present author, the inscription can be read and interpreted as follows:

...bur[n · au... · ui]...arf · auḷ [· si...apur...es]...-in
 ...-björn(?) o[k] ... Vi[di]arf ok Si[g-](?)... [faður ...
 "...-björn(?) and ... (in memory of) Vidjärv(?) and Sig(?)... father ..."

If this reconstruction is correct, the stone was erected by at least two persons in memory of a man called Vidjärv.

The form of the r-rune, in combination with the characteristic cross, shows that the stone is cut by a rune carver known from other parts of the Mälars region (fig. 10). He is, for example, the master behind the Mervalla stone, Sö 198 (fig. 8) on Selaön in Södermanland and the Ullunda stone U 792 (fig. 9) outside Enköping in Uppland. This anonymous carver makes consistent use of a rune animal portrayed in bird's-eye view format, which indicates that his rune stones belong to the first half of the eleventh century. Since U 397 probably was ornamented in a similar manner, it can be dated to the same period and must consequently be one of the earliest rune stones in the town of Sigtuna.